

Отримано: 15 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2019 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2019 р.

e-mail: Lnuzhdak@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-252-254

Юрса Л. В. Еволюція поглядів Євменія Сабова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 252–254.

УДК 881.161.2

Юрса Людмила Василівна,

кандидат філологічних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЄВМЕНІЯ САБОВА

У статті проаналізована діяльність культурного діяча Євменія Сабова. Він проживав на території Закарпаття у другій половині 19 століття. У ці часи закарпатський народ зазнавав цілковитої відірваності від українського загальнонаціонального руху, адже входило до складу інших держав. Погляди Євменія Сабова зазнали впливу московфільської течії. У своїх працях він послуговувався етимологічним правописом із домішками церковнослов'янської лексики. Євменій Сабов написав граматику, яку затвердив угорський уряд, а також нею послуговувалися українці у школах Пряшівщини. Погляди та діяльність Євменія Сабова стали основою для псевдонаукових теорій сучасних неорусинів.

Ключові слова: само ідентифікація, говірка, не русини, лінгвістика.

Lyudmyla Yursa,

candidate of philology, Ivan Franko National University of Lviv

THE EVOLUTION OF JEVMENI SABOV VIEWS

The article analyzes the activities of the cultural figure Yevmeniy Sabov. He lived in Transcarpathia in the second half of the 19th century. During these times, people in Transcarpathian suffered a complete isolation from the Ukrainian general-liberation movement, as it was part of other states. The views of Yevgeniya Sabova were influenced by the Muscophile currents. In his writings, he used etymological spelling with additions of Church Slavonic vocabulary. Yevmeniy Sabov wrote the grammar, which was approved by the Hungarian government, and also it was used by Ukrainians in the schools of Prashivshyna. The views and activities of Yevmeniy Sabov became the basis for the pseudoscientific theories of modern neorusins. From the middle of the 19th century, the situation in Transcarpathia was quite complicated. After all, the almost centuries-long separation of Transcarpathia from the all-Ukrainian movement led to the complete isolation and engagement of the autochthonous population of Transcarpathian lands. Yevmeniy Sabov as a Greek Catholic priest. He studied at gymnasiums of Uzhgorod, Mukachevo, Prysheva. For some time he was a teacher of the Russian language at the Uzhgorod Gymnasium and later moved to Vinogradov. He became an archdeacon. He defended the separation of the local language version from the Ukrainian literary language. The basis of native language was seen in the pagan language, which had its origins, according to E. Sabov, from the Russian language and Transcarpathian dialects. E. Sabov was co-founder of the newspaper «Nauka». In the interwar years he became one of the most influential people of the Russophile movement in Transcarpathia. Creativity of E. Sabova is tiled with Church Slavonic, paganism and versatile vocabulary of Transcarpathian dialects.

Key words: rusnaks, ruski yazyk, codification, language.

Проблема нашого дослідження полягає у простеженні національної еволюції Євменія Сабова. Мовні вподобання Євменія Сабова формуються на основі закарпатських говірок та використання церковнослов'янської мови. Ці питання мають важливе наукове та практичне значення, адже чітко окреслюють причини формування мовної свідомості Євменія Сабова та його національну самоідентифікацію. Мовно-літературна спадщина Євменія Сабова, а також події, які вплинули на формування лінгвістичних традицій закарпатців, розглянуті у працях В. Гнатюка, В. Німчука, К. Галса, Й. Дзєндзелівського, І. Панькевича, Л. Чопця, А. Штефана, П. Чучки, Л. Бєляя. Мета статті полягає в аналізі чинників, які впливали на еволюцію Євменія Сабова. Наприкінці XIX – поч. XX ст. стан національної свідомості закарпатців був вкрай важким. Впродовж тривалого часу територія Закарпаття входила до складу різних держав і була відірвана від будь-яких загальноукраїнських процесів, які відбувались за межами закарпатських земель. Практично тисячолітнє бездержав'я українців призвело до того, що автохтонні мешканці історичного Закарпаття сформували консервативний підхід до власної національної приналежності. Це призвело до формування настороженого підходу до всіх нових віянь, які приходили ззовні. На думку Ю. Бачі, «в Закарпатті діяли ті самі економічні і політичні обставини, що і в Галичині, тільки тут діяли вони ще гостріше і виразніше. Економічний, національний і релігійний гніт тут був ще сильніший, освічених людей, народної інтелігенції тут було ще менше, ніж в Галичині. Українське духовенство Закарпаття було ще більш відірваним від народу, ніж його братія в Галичині, і ще менше вірило в можливість розвитку українського національного життя в Угорщині!» [1, с. 44].

Кінець XIX ст. був позначений тим, що інтелігенція Закарпаття майже цілковито відсторонилась від національного відродження українців, які проживали на інших територіях. За словами Августина Волошина, «за винятком двох чи трьох авторів, кожний пише власним язиком, слова якого зібрані з церковнослов'янської, народної, великоруської, шариської та мадярської мов, а граматики російська. Дослідник часто тратить цілу годину на одну сторінку, щоб винайти, що сказав автор» [5, с. 29]. За словами Л. Бєляя, «... в останній чверті XIX ст. через цілу низку причин (зокрема монопольне засилля московфільства, денационалізаційна політика Будапешта, а також географічна відірваність та штучні перепони у міжукраїнському культурному діалозі) закарпатська інтелігенція цілком випала з контексту українського національного відродження і тому на переломі століть не могла знайти себе або ж не бачила себе в реаліях, які de facto склалися в українському культурному просторі без її найменшої участі» [2, с. 30–31].

Знаний громадсько-політичний діяч Гіадор Стрипський, висловлюється про національно-культурну ситуацію на Закарпатті кінця XIX – поч. XX століття такими словами «Намь теперь XX віць зовсѣмь чужы, бо незвісні, усѣ революціѣ козаковъ противъ Польщи, бо въ мадярських школахъ о сихъ ничого не чуеме, а наша минувшина оторвалась зовсѣмь отъ

минувшини прочих Русинів. Мы не брали участи в обновлені українського письменного слога, тому и тотя чуднота наших людей до українщини» [2, с. 31]. Перші прояви національної свідомості закарпатців відбувалися на початку ХХ ст., які були спровоковані політикою суцільної мадяризації краю. Представники духовенства (православного та греко-католицького) повстали проти ліквідації українських народних шкіл, свят, а також проти латинізації та витіснення кириличного письма. Такі представники інтелігенції, як А. Волошин, Г. Стрипський, А. Штефан, виступили із аргументами, які захищали народну говірку автохтонних жителів Закарпаття. Національні діячі краю довели, що ця говірка є варіантом саме української мови. Розвитку загальноукраїнського процесу на Закарпатті протидіяли органи Угорщини, Росії, Чехословаччини, які мали власні геополітичні зацікавлення. Вони створювали різного роду перешкоди на шляху до об'єднання українців Закарпаття із українцями Галичини, Буковини. За словами П. Чучки «в утвердження української літературної мови на Закарпатті, передусім у її шкільне викладання, ніхто з уродженців краю не вніс стільки, скільки вніс Волошин, аби вивести закарпатців із мертвяцького язичія та привести їх до загальноукраїнських літературних норм у галузі фонетики (у тому числі й правопису), граматики ба навіть лексики. Нічий підручник з мови, математики, фізики, педагогіки та інших дисциплін не сприяли входженню української наукової термінології закарпатців так, як численні посібники Волошина та видавані ним газети й журнали» [5, с. 29–30].

У міжвоєнний період на території історичного Закарпаття докорінним чином змінюється політично-культурна атмосфера. Закарпаття увійшло до складу Чехословацької Республіки. Населення поповнилось політичними емігрантами з колишньої Російської імперії, а також учасниками визвольних змагань із України. Наслідком таких подій стало формування на території Закарпаття двох таборів – українофілів та москвофілів. Є. Сабов стає прихильником москвофільської течії і вважає, що жителі Закарпаття повинні використовувати російську мову для свого письма. Таку позицію Є. Сабов підтверджує своєю працею «Грамматика русскаго языка для средних учебных заведений Подкарпатской Руси» (1924). За словами Є. Сабова, «Настоящая грамматика является грамматикой русскаго литературнаго языка в его письменномъ а не устномъ употреблении» [2, с. 60]. За словами П. Чучки, «Багатовікова політична та адміністративна розпорощеність півмільйонного руського субетносу в рамках колишнього Угорського королівства, Австро-Угорської монархії, буржуазної Чехословаччини та гортівської Угорщини разом з ізоляцією закарпатців від материнської України, гальмував процес національної консолідації» [5, с. 3].

Євменій Сабов – уродженець Закарпаття. Навчався у гімназіях Ужгорода, Мукачева, Левочі, Пряшева. Був греко-католицьким священиком, мовознавцем. Деякий час працював викладачем російської мови в Ужгородській гімназії. Пожиттєво був обраний головою «Общества імені О. Духновича». Одна з основних праць Є. Сабова – «Руська грамика і читанка. До вивчення угорсько-руської літературної мови» (1890). Ця праця написана російською мовою, етимологічним правописом. Мову Своєї грамики Є. Сабов будує на основі закарпатських говірок, але має значний вплив церковнослов'янської та російської мов. Написав угорською мовою підручник «Церковнослов'янська грамика» (1894). Є. Сабов піддає оцінці місцеві пам'ятки, які належать до конфесійного стилю, а також праці закарпатських письменників. Піддає осуду мовні впадобана відомого просвітителя Закарпаття – Михайла Лучкая. Михайло Лучкай наголошував на тому, що закарпатські діалекти належать до фонду загальноукраїнської мови. З ним дискутує Є. Сабов, навіть критикує Михайла Лучкая за відмову вживати – в кінці слова, яке закінчується на приголосний. Хоча й визнає, що проповіді Михайла Лучкая «имѣли большое влияние и сдѣлались любимымъ чтеніемъ простаго народа...» Простый народъ привыкъ къ сему пестрому слогу и сталъ его понимать» [2, с. 35]. У 1890 році Є. Сабов публікує «Русскую грамику и Читанку літературнаго языка Угро-Русских». Цією працею Євменій Сабов засвідчує прихильність до москвофільської течії у письменстві Закарпаття. Проте згодом видає працю «Христоматія церковно-славянскихъ «угро-русскихъ літературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ» (1893), у якій намагається переосмислити історію та стан писемності на території історичних земель Закарпаття. Він наголошує, що цією працею намагається ознайомити читачів «съ языкомъ, который употребляла и употребляетъ наша свята мати Церковь въ своихъ богослуженияхъ; и въ вторыхъ познакомити съ літературными произведениями Угро-русскихъ, и вооще дати пермотръ образования літературнаго русскаго языка въ Угорщинѣ» [2, с. 32]. У «Христоматіі...» Є. Сабов почав розглядати церковнослов'янську мову як мову, яку використовували на історичній території Закарпаття у сфері богослужіння. Цією працею Є. Сабов намагався закласти псевдонауковий підхід до окремішності закарпатського письменства від загальноукраїнського літературного простору. Проаналізував закарпатські говори української мови, зокрема у сфері фонетики та морфології. За словами Л. Белея, у розділі «Христоматіі...» «Очеркъ літературной дѣятельности и образования Угро-русскихъ» Є. Сабов намагається детально вмотивувати виняткову роль конфесійної літератури у духовній культурі закарпатців, що, на його переконання, зобов'язує і в сучасних умовах зберігати вірність старосвітським традиціям церковнослов'янського письменства, а не йти за сучасними віяннями та не орієнтуватися на живомовну стихію, не відмовлятися від священного церковного (тобто історичного) правопису на користь простацько-буденного фонетичного...» [2, с. 33].

На думку Івана Франка, «Христоматія...» Є. Сабова «зладжена, мабуть, в головній часті для ужитку шкіл, але вона дуже інтересна для всякого, хто хоче познайомитися з угорською літературою, народною мовою і її історією. Я сказав би навіть, що іменно для вчених, лінгвістів, істориків літератури та фольклористів вона цікавіша, ніж для угорських школярів, котрим вона, відповідно до тенденції угорського уряду, не дає ніякісного поняття про цілість южноруської мови і літератури і котрих заставляє думати, що Угорська Русь – то щось осібне від Галичини і України. Христоматія д. Сабова силується навіть потроху обставити сю тезу історично: крім виписки з евангелія Остромирового та краківського Часословця 1491, д. Сабов подає виписки з самих тільки угорських або венецьких друків та рукописів XVI – XVIII віку, угорські грамоти духовні і світські і т. ін. З книжної літератури ся стара часть і по мові і по змісту ще найцікавіша, і приходиться жалувати, що автор не зробив сю часть хоч удесятеро більшою. Натомість усю новішу угорську літературу, особливо писану на т[ак] зв[аному] «угорусском літературном языкѣ», від часів Духновича можна б було д. Сабову зовсім дарувати. Ся частина, навчаюча хіба тим, що вказує наглядно, як люди не злі і не гупі, відбившиши від живої народної мови, фатально відбиваються і від живою змісту в літературі і попадають у таку мертвечину, від котрої на десять миль віс гробовим холодом» [6]. У своїй «Христоматіі...» Є. Сабов вперше у наукову літературу поширив псевдонаукову ідею окремішності мови закарпат-

ських українців. За словами Івана Франка, «ця книга «відповідно до тенденції угорського уряду не дає ніякого поняття про цілісність южноруської мови і літератури і [...] заставляє думати що угорська Русь, то щось осібне від Галичини і України» [2, с. 37].

Грамматика та використання російського етимологічного правопису, який вживав Є. Сабов, були ухвалені урядом Угорщини для використання у школах, а також стала урядовим підручником для українських шкіл Пряшівщини. Є. Сабов був співзасновником газети «Наука», брав участь у освітньому товаристві «Уніо», редагував журнал «Карпатській Свьть». У 1932 році організував проросійський «Всенародный Карпаторусский Конгрес». Ідея окремішності народу, який проживає на автохтонних закарпатських земель у працях Є. Сабова мала культурницький характер. Таким способом діяч намагався вберегти закарпатців від неправомірних, на його думку, впливів у релігійній сфері. Кінець XIX – початок XX століття був вкрай складним періодом для жителів Закарпатті. Майже тисячолітня відірваність від українських земель призвела до цілковитої національно-культурної ізоляції українців закарпатського краю. Євменій Сабов – культурно-релігійний діяч Закарпаття. Попав під вплив москвофільської течії, яка розвивалась на території Закарпаття на зламі століть. Він одним із перших почав впроваджувати у писемну мову етимологічний правопис, а також використання церковнослов'янської мови та язичя. Граматики, читанки, підручники Євменія Сабова стали основою для спекуляцій псевдонаукових теорій неоруснів, які намагаються довести про окремішність та самостійність мови Закарпатців від загальноукраїнського контексту. На думку відомого мовознавця Л. Белея, неорусинський рух «був, є і надалі лишатиметься геополітичною доктриною, значний деструктивний потенціал якої є важливим компонентом сучасної гібридної війни, веденої імперськими та реваншистськими силами проти України» [2, с. 16]. Дуже важливим фактором є те, що самі жителі історичного Закарпаття завжди вважали, що вони належать до українського народу та єдиної мовно-історичної спадщини. За словам П. Чучки, закарпатці «відчували свою етнічну належність до руських, тобто східних слов'ян, не ототожнювали себе ані зі словаками, ані з поляками, ані з сербами чи хорватами» [5, с. 18].

Мовно-культурницькі спекуляції відбуваються на Закарпаття через те, що впродовж кількох століть ця територія входила до складу різних держав і через цей факт була відірвана від будь-яких національно-визвольних рухів, що відбувались за межами крайньої точки Карпат. Така ізоляція призвело до сповільненого поступу національного відродження. Але основною особливістю є той факт, що жителі Закарпаття завжди вважали себе українцями. Неорусинські рухи несуть небезпеку для цілісності держави та підриву її авторитету на міжнародній арені. За часи незалежності України так і не створено стратегії, яка б гарантувала покарання за всілякі неправомірні рухи, які несуть загрозу для етнокультурної та політичної цілісності держави. З метою усунення провокацій та насадження хибних теорій, в Україні повинна функціонувати дієва мовна політика, яка б протидіяла всім антинауковим та антидержавним твердженням. Подальше вивчення мовно-історичних процесів на Закарпатті кінця XIX – поч. XX ст. має неабияке значення для чіткого розмежування мовно-літературних традицій краю, а також протидії сепаратистським намірам неорусинів та подальшого унеможливлення їхньої культурно-лінгвістичної діяльності.

Література:

1. Бача Ю. Літературний рух на Закарпатті середини XIX століття. Пряшів: 1961. 271 с.
2. Белей Л. «Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro. Київ: Темпора, 2017. 392 с.
3. Сабов Евм. Ив. Грамматика русскаго языка для средних учебных заведений Подкарпатской Руси. Часть I. Ужгород, 1924. 152 с.
4. Сабов Е. Христоматія церковно-славянских и угро-русских литературных памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ. Унгварь, 1893. 238 с.
5. Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспект. Науково-методичний посібник. Ужгород, 2005. 64 с.
6. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Folklore/1894/SabovXrestomatija.html>.